

nos i druge, da prostite, ekstremitete. Ovde je uvek toplo, gužva je, a i mnogo se bogme radi.

Ona psihologija se usuđuje da naziva nadahnućem uvidenje rešenja. Nikog se više ne tiče što su se ta rešenja kasnije, daljim razvitkom nauke, pokazala kao pogrešna, što je iscurila voda, a bure prazno. U tu prazninu ude onaj akademizam i sva ona romantika. O, slažem se ja sa time da postoje metode istraživanja pomoću kojih je moguće naterati parničare da govore istinu. Ali gde je tu nadahnuće?

Stvarati, to je odreći se budućnosti, hteti ono što tek treba da dođe, pomeriti skazaljku na časovniku, ići u susret. Naći stih, ne čekati na njega. Kad sve sazri, kad naide trenutak na koga se čekalo, onda se čuti ili bar malo govori. Ne čekati vreme, grabiti vodu, koristiti svaki trenutak, u čas zbiti večnost, roditi se, živeti i umreti, sažimati vreme, zgrtati prašinu, imati uvek kofu u rukama, ne osvrtni se na govna, već raditi, kulučiti, iscediti iz sebe u nedostatku tečnosti. Biti bogat u pustinji, sparušenu mirtu smatrati za istinsko drvo, proputovati hiljade kilometara da bi se to drvo videlo, air france, smatrati ga najlepšim na svetu, čuvati kao relikviju sažaljevati njegovu sudbinu, poželeti mu raj tj. rajsku baštu, i na svakom listu po zvončić. Na kraju, u nedostatku materijala, saseći ga do korena, izčupati žile i vatru podložiti. Pa poznato je da su noći u pustinji isto tako hladne kao što su dani vrela.

Znate li da ja pred ovim buretom i ovom kofom osećam poniženje! Jer stvarati znači poniziti se pred sopstvenim delom, zamoliti ga za izvinjenje i ujedinjenje što sebe nazivamo njegovim autorom, jer je to najbolji način da sebe uverimo kako naše delo ima vlastiti život i sudbinu. Toliko puta mi dode da kažem ovom buretu: »Marš tamo! Ja sam izbušio te tvoje rupe!« ali ipak čutim i tražim oproštaj od svoje piete za grešne misli. Ponovo nalazim sopstvenu ograničenost, svoju kožu, u neshvatanju misli koje stvorih, ostah sramežljiv prema lepoti utkanjoj u svoje stihove, muzicirah na lancu, ali zvukovi koji ispunise prostor ne behu one koje pribeležih u notnim sveskama. I stalno se pokoravam: vodi i zemlji, mermeru, vatri, zvuku, logici, jeziku i dišem oznojeni vazduh.

Bunar, voda i bure su dovoljni da ispune jedan život. Volim ih onog ljubavljvu kojom Flobert misli da pustinjak voli svoju haljinu od kos-treti i zato mi se čini i pričinjava mudrim verovati da je stvaranje nekakvo zaljubljanje. U tome je moja sreća. Ne znam kojim bi rečima opisao tu sreću. Kao kad sanjam neke ružne snove i budim se srećan, shvativši da sam samo sanjao, da ništa od onog užasa nije istina. Mučno je jedino osećanje da ne mogu ništa i stvoriti, misli mi padaju na um nepovezane i teško je od njih, tako rasparčanih i razbijenih, ostvariti neku skladnu celinu. Kad bih to samo mogao, skoncentrisati se, zbiti se u tačku, u infinitezimalu, koncentrisani fotoni režu kao maslac i najdeblji čelik, onda bi me sigurno pustili iz ludnice, verovali bi mi da sam normalan. I zato radim, koncentrišem napor, nadajući se da ću tako provaliti zidove, ostavljajući na njima jedan deo samoga sebe. Priroda nije stvorena radi nas, ludaka. Mi se borimo, mi mora da se borimo, poput drugih vrsta.

Postojanju se ne može ništa ni dodati ni oduzeti. Šta ostaviti na mesto zablude kad nema apsolutno praznoga? Ako mislim da je moguće napuniti šuplje bure vodom, ja ukazujem na jednu mogućnost. Poricanje ove mogućnosti nije poricanje same stvarnosti već stava koji je prema njoj zauzet. Ovim poricanjem već prelazimo u oblast nauke. U ime čega poricanje? U ime jednog drugog mogućeg sveta, sveta normalnih, sa kojim dati stav ne stoji u vezi, a koji treba da zauzme mesto one stvarnosti koju poričem. Moguće postojanje je smišljeno postojanje a stvarno postojanje konstatovano. Konstatovano je

da sam lud
jer ne provodih blud.

milanu kovačeviću, ad honores luka santrač

Molim čitaoca da oprostí što o prof. Milanu Kovačeviću pišem u povišenom tonu jednog »nesavremenog razmatranja«. O Kovačeviću neće biti napisane doktorske disertacije, niti će se na njegovu ime pozivati nadobudni čitač filozofskih dela. Izbegao je žalosnu sudbinu da se s njim postupa kao sa »mrtvim psom«. Smatrao je da misaon čovek u pogledu intelekta treba da sluša svoj vlastiti razum. Nije podnosio intelektualna sledbeništva, pa makar se radilo i o samim korifejima ljudske misli. Da me pogrešno ne razumete: nije tu osobenost svog pristupa stvari mišljenja i mišljenju stvari, držao za signum sopstvene genijalnosti (u nju je malo verovao), nego jednim od bitnih načina da čovek potvrdi da je još uvek čovek a ne »dirka na klaviru« (Dostojevski). Intelektualni velikani mogu (i moraju) biti samo povod, ali ne i sprovod našeg mišljenja. U najvećem broju slučajeva oni to jesu, jer i mrtvi se odnose totalizatorski spram naše suverne akcije. Nesebično se predavao filozofiji, ne očekujući da mu se to ictim vrati. Ali kakve sve etikete nije nosio za života! Oni sa »vrha i dna« nisu mogli podneti, ni kao ljudi, ni kao intelektualci, a još ma-

nje kao vlastodršci njegovu superiornu i nezavisnu prirodu. Redale su se prilike ovim redom: nacionalist, anarhist, anarholiberal, sar-trovac, etc, etc., sve u svrhu konačne diskvalifikacije i izopštenja. A da ga, ne daj bože!, ne bi napravili herojem ili mučenikom, ogradili su se od njega i lukavo (kako to samo ljudska vrsta ume) čutili i pazili se da ga i nehotice ne proglase (a što bi on, siguran sam, smatrao poniženjem) tzv. »zaslužnim građaninom« ove zemlje. Bila je to prvoklasna ljudska metoda da od živog čoveka stvore »živog mrtvaca«. Međutim, filosof nije prkosnik i osvetoljubivac; on ume u prinudnoj izolaciji još jače i strastvenije da prione uz posao i svoje misli. Nije osnivao partije i tajne kružoke; mada je, ništa manje »sposoban« od ostalih »disidenata« i nezadovoljnika, to mogao učiniti. Kao što sam nije bio ničiji sledbenik (ideje, pojedinca ili grupe), tako nije želeo da njega iko sledi. Bio je a priori sumnjiv, jer se nije opredeljavao za »strane« i »stranke« samo zato što su one tako glasno, tobokajući se u prsa, vikale »Istina je naša« i »Mi smo u pravu«. Kovačević nikada nije »prelazio« sa ma čije na ma čiju stranu,

Kako dokazati ovom medicinskom osoblju ovde da je moguće ispuniti šuplje bure kad to očigledno protivreči njihovom svetu? Ali se nadam, ipak se nadam, da će jednog lepog dana, moje bure do glave biti puno. Sta me se tiče što ti u to ne veruješ kad sam ja toj ideji potpuno predan.

Slone jedan!

Pred stvaraoem se stvarnost i mogućnost mešaju u svojevrsni ki-keon. U stalnoj nedoumici između smišljenog i stvarnog, on ne zna da li je u svetu pozajmio smisao ili je taj smisao našao u njemu.

Rezultati koje dobijamo pri stvaranju su, u stvari, odmaranja. Ne nastaju rezultati u fazi odmora već je sam odmor rezultat. Pronađeno, rezultat, to je ono mrtvo i pripada prošlosti. Stvaranje je budućnost, ono prevazilazi rezultate, ostavlja ih iza sebe. Ono je tendencija, delo je trag, znak da je ono tuda prošlo, njegovo govno. I zato nije nikakvo čudo što medicinsko osoblje dodeljuje nama ludacima ulogu stvaralaca. Čime bi se mi, uz bure i kofu, mogli baviti do sbrdasadnom filozofijom? Mislim da mislim da misao postoji. Inače ne bi znao šta da postavim na mesto psienergije. Izračunaj: za koje vreme može dobro natovaren magarac stići na mesec? Osetim da moram reći, da se moram izreći, osetim kako me gleda svet, stojim i slušam ga, ja postajem bunar, bunar postaje ja, ja sam apsolutno ubeden. Ako psienergija putuje kao vreme, ona mora biti, s gledišta vremena, bez trajanja. Eto, u tome je problem.

Ako sam do sada savladivao prepreke na koje nailazi moja sloboda, to znači da ću ih uspešno i ubuduće savladivati. Šta su te prepreke, kako se one zovu? Rezultati stvaranja. Ovde dijalektika, halo, ko je tamo? Ono što se pokazalo uspešnim želi da se reprodukuje, produkcija ima svoju prepreku u reprodukciji. To ne može biti reprodukcija kao težnja, kao tendencija, kao budućnost, ona je uvek predviđanje, očekivano vreme, čekanje, nagomilavanje, postojanje, prostiranje, geometrija. Vreme koje hoću, budućnost koja me čini ravnodušnim, bez planina i bregova, sama ravnica, puno telo, sve. A stvaranje je ludiranje, prazno, nemanje, nered, brdo, šupljina u buretu, seksualitet. Da li stvaralačka snaga, ona transcendentna, izčežava, je li psienergije sve manje i manje, je li trošenje, ona ne može biti narastanje jer proizvodi. Rastu rešenja, penju se uvis kao dim. Uh! Nije za štapu! Logika dolazi posle stvaranja,

estetika,
stetika,
tetika
i etika

takode, potpuno ravnodušne, glatkočušne, bez hrapavodušnosti u pravom smislu ove reči.

Zvoni za večeru, zvono izaziva lučenje pljuvačne žljezde, što znači da je zvono došlo u prostorno-vremenski kontiguitet sa večerom. Večera ima svojstvo zvonjenja, kao što pas ima uslovni refleks sa vremen-skom sukcesijom. Logički nije moguće da neko telo x, u istom vremenu, zauzima dva različita položaja, pa bih rekao da Vavilon na nebu i Vavilon na zemlji nisu dva Vavilona nego samo jedan. Odatle sledi da su stvaralac

i njegovo delo
jedno isto telo.

Kao subjekt, ja sam stvaralac u onoj meri u kojoj se javljam kao manifestacija intelektualne snage, tj. ukoliko sam više subjekt. Moja je težnja objekt, apsolutna identifikacija sa objektom, Vavilon na nebu, dakle, izčežnuće subjekta: još jedna provalija! Put osvajanja objekta je put samouništenja subjekta. I pre nego što padnem u zagrljaj smrti, padam u zagrljaj svetu.

Laku noć vas troje!

već je uvek stajao uz one koji se nisu suviše ponosili sobom. Pripadao je svetu »poniženih i uvređenih«, a svoje »ljudsko stado«, za razliku od Ničea, voleo je svim srcem. I sam je pripadao tom stadu, toj gomili jadnika koji oprezno izgovaraju svoje »Da« i »Ne«, čuvajući se da im oholost ne pomuti razum. »I starostavne knjige kažu da oholost dolazi pre pada.« — završice on tim rečima svoju »Teleologiju i antropologiju«. Oholi i gordi ne stvaraju jer ne mogu da vole svoje ljudsko poreklo. Stvaraju oni kojima je do života, kojima dostaje život za njihove želje, pregnuća i nadanja. Stvaraju oni koji ne preценjuju čoveka, a time i njegove mogućnosti. Vavilonska kula je medveda usluga učinjena ljudskom rodu, posle koje se ovaj raseslio i počeo da govori različitim jezicima. Stvaraju oni koji nikad ne zaboravljaju: »Te hominem esse memento, tj.: Seti se da si čovek.

Želim ovim putem (i ovim povodom) da iznesem svoje skromno mišljenje o čoveku koji je ceo život posvetio svojoj filozofiji; ona ga je određivala, nadahnjivala i nagonila u pravcu samoizmene. Filozofija za njega nije bila, kao ni za Karla Popera, »način da se bude dosetljiv«, već ozbiljno (možda i fatalno, što se tiče ličnosti filosa) traganje za istinom. Još više: filozofija je bila istina na svome putu, način njenog bivanja u svetu. Profesor Kovačević nije bio, kao većina naših ne samo marksističkih filosa, sklon (da ne kažem posvećen) talmudizaciji mišljenja pri svetootajstvu integralne Istine, već čovek (individuum) svestan svoje ljudske bede i svog kratkotrajnog, prolaznog bića. Bio je ona Paskalova »trska koja misli«, nadajući se jedino u svetlost preostajućih i pro-

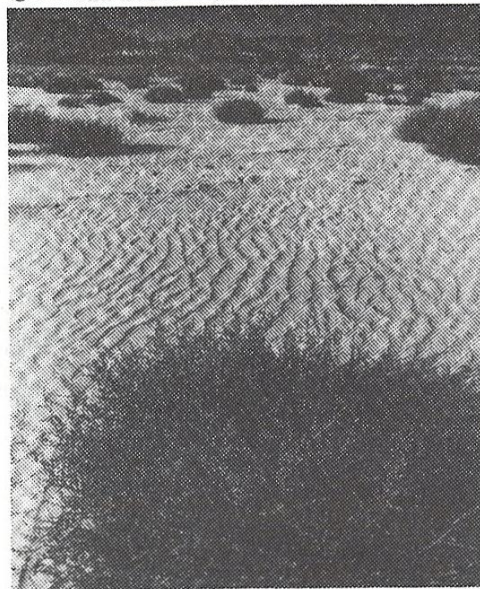
dužujućih dijahroničnih i sinhroničnih komunikacija između naraštaja; naraštaja koji nasleđuju jedni druge, u dobru i zlu svega što je stvoreno na ruševinama prošlosti, ili što su hoteti-nehoteti sami porušili pri gradnji onog budućeg. Pisao je: »Mi smo smrtna bića, ali naše svesti nisu prostorno-vremenski raspršene, one ostaju u mreži komunikacija međusobno se osvetljavajući. Koliko nam je poznato, to je jedina svetlost koja treperi nad bezdanima u tami vekova i može iščeliti svakog trenutka.«

Ovaj tekst nema pretenziju niti mu je cilj da prikaže Kovačeviću »filosofiju«, već i stoga što Kovačević nije stigao da je »oformi« i sam iznese kao svoj osoben filozofski stav. A i veliko je pitanje u kom bi se pravcu zaputilo njegovo mišljenje, s obzirom da se radilo o misliocu nemirnog i nadasve radoznaloga istraživačkog duha, uvek spremnog da promeni mišljenje ako se ono pokaže nedovoljno zasnovano, ili se pak u njemu samom otkrije kao zabluda. »Ljudi koji jedino žele da se ostvare nikad ne znaju kamo idu. I ne mogu znati.« — govorio je Oskar Vajld. Uvažavao je i poštovao argumente drugih, nikad ne uvodeći svoj sud o ličnosti (ma)aktera rasprave u sudove o iznesenim činjenicama. Bio je gorljiv polemičar i kritičar, ali nipošto isključiv i nedobronameran. Znala je često u žaru kritike ili polemike da iskrсне i po koja »teška reč«, ali je ona ubrzo zatim gubila svoju aroganciju u krajnje poštenom odnosu prema dobrim i lošim stranama mišljenja dotičnog aktera, koji je za njega bio nešto sasvim različito i nespojivo sa ogoljenim predmetom kritičkog razračunavanja sa protivnikom par excellence. Kovačević je tražio sagovornika i suučesnika u zajedničkom (znao je on; tako teškom i neizvesnom, a često i nemoćem) traganju za istinom. Za kovačevićeve kritike ne mogu imati razumevanja ljudi zaočupljeni svojim egoizmom i uzapčeni licemermem. Te kritike su najiskrenija i najpredanija borba protiv nihilizma, samovolje i moralne dvoičnosti.

Na najbolji način je shvatao Marksovu (da li samo Marksovu?) paradigmu o posvetovljenju filozofije i filozofikaciji sveta. Kovačević život je pouka i filozofiji, i obrnuto. Filozofija može da ukaže, da savetuje kako da kratkoveki čovek vodi brigu o svom životu. Na taj način podstrekavan ili »voden« filozofijom-zivot će poprimiti smisao zato što smo mi tako hteli. Tako će naš život (ispunjen smislom) moći da obavezuje one koji budu došli posle nas. Drukčije se ne može zamisliti ovaj odnos obostrane odgovornosti za svet u kojem živimo. Kovačević je htelo da proživljavajući gleda svet, a ne da gleda svet pre nego što stekne vizuru. Jasno rečeno: i njegov život i njegova misao bili su (i jesu) najmerodavnija kritika ideologije za koju znam na ovim našim prostorima. On nije pisao knjige posvećene »problemu ideologije«, već se praktično (ne prakticistički) odnosio prema svetu, za razliku od vrsnih kontemplativaca koji misle da se svet obogaćuje debelim tomovima njihovih bezvrednih knjiga. Zadatak je pravog intelektualca da ne sledi logiku političkog praktičnara, već da zastupa sebe ispred sebe i ispred nikog. Intelektualac ne bi smeo svojim činovima da inicira i stvara podele; njegovi činovi ne smeju čak ni da podsećaju, tj. da imitiraju negativnu diferencijaciju u društvu. Intelektualac je uvek s onu stranu dobrih i loših primera. Primeran intelektualac svagda je loš intelektualac, ugotovljen da služi nekome ili nečemu. A intelektualac po svojoj osnovnoj vokaciji nije sluga već provokator, ako se pozitivni smisao ove reči još nije izgubio. Profesor Kovačević je provokirao i žive i mrtve, samo da ne bude živih mrtvaca i mrtvih aveti. Težio je da nas oslobada ne toliko zabluda (one se nekako iznova vraćaju) koliko postojeane more života sa kojom se on (život) postepeno ali sigurno srođava — kao sumanuti sa svojom idejom. Biti individuum kakav je bio profesor Kovačević, značilo je biti neupotrebljiv (nefunkcionalan), ali je to isto tako značilo biti otvoren kao ona tajna vrata kroz koja je Alisa ušla u zemlju čuda. Ako je svaki čovek sav čovek, ako je čovek čitav svet a ne svet za sebe — onda to nisu preterivanja, onda to nisu bajke i iskrivljene slike naše »lažne svesti«, već način kako taj isti čovek živi svoju sudbinu.

Filosof, za razliku od pesnika, zbog svoje tvrdoglave prirode odlučuje da živi i nadvlada

besmisao. Pesnik »hoće« svoju smrt, filozofa ona prekida usred posla. Između ostalog, i zbog toga Hajdegerov egzistencijalizam nije naišao na njegovo razumevanje. Hajdeger je bio »pesnik«, više nego sklon da svoje ideje potisne pred navalom osećanja. Kovačević, naprotiv, filozof koji svoje ideje uznosi do osećanja. Biće je interes i snaga filozofije, ali ono nije u odsutnosti već se nazire u složenoj interakciji čoveka i sveta. Biće koje nadolazi može biti samo presuda sa jahačima Apokalipse kao svojim izvršiteljima. Biće koje se otvara poput cveta u vrtu što ga obrađuje čovek, jeste i stvarna je nagrada za njegova pregnuća. I ako mi se dozvoli lično sećanje na jedan od razgovora s njim, spomenuo bih njegov iskaz: »Gde-god se okrenem — ja vidim biće.«

Znao je da niko pre nas nije, niti će iko posle nas imati veću šansu za »bolji život« nego što je mi sada imamo. Ideologije odlažu budućnost i čine je nedostižnom. Ideologije nam uskraćuju prošlost, tako što nam »racionalizuju« i osiromašuju pamćenje. A Kovačević će reći da je zaborav »najgori mogući način obezvređivanja«. Svi su za to (bar na rečima) da se prošlost ne zaboravi, ali malo ih je koji su spremni da ponesu i podnesu njeno breme. Kovačević se smelo sagibao pod teretom prošlosti, kako bi istinski služio svom vremenu i onom budućem. Interesovao se našom stvarnošću, našom istorijom, pokušavajući da se osvesti u našem vremenu. Prošlost se mora osvestiti i proživeti na takav način da nam ne visi nad glavom kao Damoklov mač. Svoju prošlost treba prepoznati kao svoju, a ne kao prošlost inih naroda. Svaki narod nosi svoju muku (možemo raspravljati o tome koliko je ona zajednička svima), i nijedan narod nema preče brige nego da što pre »povrati« prošlost u okrilje svog bića. Tako vraćena prošlost ne može razdvajati ljude i narode među sobom. Sasvim suprotno: ona može postati izvor razumevanja, samo ako je ljudi budu iznosili čisto i bez predubede-nja. Na primeru odnosa Srba i Albanaca, u tekstu »Kosovski procentni račun«, Kovačević pokazuje da prošlost »...koja je nekad, pre islamizacije, bila zajednička, može biti most saradnje i razumevanja. Što se ide dalje u prošlost sve je više razumevanja i dobrosusedskih odnosa. Na žalost, neki poznati savremeni istoričari (Ali Hadri, Skender Riza) falsifikuju istoriju dovodeći je u sklad sa teleologijom odvajanja. »U najboljem vukovskom maniru radio je na očuvanju narodne svesti. U tom pogledu karakteristične su njegove studije o svetom Savi i svetosavlju, Svetozaru Markoviću i Dimitriju Tucoviću. Za razliku od marksističke i svake druge ortodoksije, on je istraživao njihovu samobitnost i nesvodivost na konceptualne sheme ovih »teorija«. »Svetozar Marković je — kako kaže na jednom mestu — preko noći postao marksista.« Brže — bolje smo potekli da sebe same prepoznamo očima stranaca. Patimo li od dubokog kompleksa inferiornosti i žaljenja što nismo kao drugi?!

Kovačević je shvatao da će podele među pojedincima, grupama, klasama, rasama i naci-

jama, bivati sve dublje i grozomornije: ukoliko se sve manje budemo rukovodili antičkom (i univerzalnom) maksimom »Spoznaj samoga sebe«. Mada i tu sa oprezom na koji ukazuje već spominjani O. Vajld: »U stanovitom smislu dakako da je potrebno, kao što je reklo grčko proročište, upoznati sama sebe, to je prvo dostignuće na putu do znanja. Ali spoznaja da je duša čovekova nedokučiva jest konačno dostignuće mudrosti. Poslednja smo tajna mi samo.« (De profundis). Zar svet treba uniformisati da bi se čovečanstvo privelo jednom cilju? A uz to: po cenu kakvih i kolikih žrtava sve to treba učiniti? Ne isplati se. Po ko zna koji put se potvrđuje da se batinom (često nevidljivom, ali ne manje funkcionalnom) ne uteruje u raj. Na stranu to što se u raj uopšte ne uteruje niti može uterati. San ekumene je ostao samo san. »Pa ipak, — pisao je Kovačević u knjizi »Preobražaji prakse« — vavilonske kule se dižu, juriša se na nebo — iako se gomilaju neuspesi oličeni u razbijenim zidovima, nedovršenim kulama, razvaljenim krčazima ili napuštenim ideologijama.

Prisećam se dok ovo pišem njegovih divnih izlaganja o pojmu vremena kod Bergsona i sv. Augustina. A u svojoj »Teleologiji i antropologiji« piše: »Vreme mora postati neka forma interijornosti, jer se stvaralački čin nikako ne može zamisliti spolja, već samo iznutra, kao nešto takode stvoreno. Čovek stvara sebe stvarajući, izmišljajući svoju budućnost, pa prema tome stvara vreme.« Profesor Kovačević je stvarao vreme umesto da ga trpi, a filozofija je bila pravi način da se dospe u tu dimenziju. Za Kovačevića imamo pravo reći da je bio sin svoga vremena. Vreme će »urezati« u pamćenje samo one koji su sebe urezali u vreme. One koji su se manje — više komotno snašli u svom (ničijem) vremenu, ubrzo će svi zaboraviti. Istina je da se čovek zakletvom »po drugi put rada«, ali je takode istina da se on istinski po drugi put rada tek ako se »očisti« na vatri slobode. »Novo društvo, kao novi kulturni red, uvek zahteva i nove jedinke koje će ga stvoriti.« (Preobražaji prakse). Revoluciju će žnjeti oni koji su njeno prvo, najvrednije seme posejali u sebe. Šta hoće revolucije: da podele hleb kojeg nikada neće biti dovoljno? Zar se revolucije stalno »vrte« oko hleba kao planete oko sunca? Dokle će »mali čovek« da se zadovoljava mrvicama sa gospodareva stola?! Svako je slobodan da odluči hoće li živeti kao rob ili kao slobodan čovek. Nema »kosmičke zavere« protiv ljudi; ropstvo je »ljudska ujdurma«. Čovek je suveren samo u prisustvu stvari, ali ne i u prisustvu drugog čoveka.

Možda izrečeno nosi u sebi posve neželjenu mističnu nijansu, ali život profesora Kovačevića je dovoljno završen, dovoljno skladan (iako često rastrgnut iznutra i spolja), da bismo s punim pravom mogli reći kako se radilo o životu koji se suštinski ispoljio, i vratio se u onostrano nepobeden ničim doli golom činjenicom umiranja. Čitaocu se spravom može učiniti da smo pisali o nečemu što, zapravo, nikada nije ni postojalo. A, zapravo, jeste! Da se razume: nije smrt kao fakat (ili »više od fakta«) ispričala nepostojeću priču o Kovačeviću. Naprotiv, samo ju je život mogao ispričati, kako je stvarno i bilo. Jedino život ima nekakav smisao, rođenje i smrt su besmisleni. Svojom životom je svedočio o smislu i bedi filozofije, a za sebe je govorio da je »samo filozof«. Ličio mi je na Sokrata, onakvog kakav je jedino mogao da izgleda s kraja XX veka, koji je zbog uglavelosti sveta oko sebe bio »prinuden« da piše. Ali i to je činio tako što je ukročivao narcisoidnu brbljivost reči, njihovih bolesnu ambiciju da, ako već ne mogu, bar liče na svoju pramajku veliku Reč. Zato su njegove malobrojne knjige kao prečito čutanje koje tišti, suspreže se u nama, pre nego što uberemo (ako uberem) plodove probudene savesti. Filozof Milan Kovačević je na svoj način ponovio sudbinu Skorata, samo što mu emancipatorski balast čovečanstva (ili—ti: progres) nije dozvolio da ispiše svoju kuku. I da završimo njegovim rečima o Sartru, koje u potpunosti važe i za njega samog: »U Njegovim rečima nalaze se ideje, u idejama sloboda, u slobodi čovek koji nam se obraća. Ako želite da mu odgovorite, onda pišite knjige, služite se rečima. On ne može biti zaboravljen bez nas, samo ga mi možemo zaboraviti.«